

Openbare versie

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
t.a.v. C. Schouten
Postbus 90801
2509 LV DEN HAAG

Datum 28 april 2022
Ons kenmerk LaSn-22031718
Pagina 1 van 16
Betreft Consultatiereactie AMvB WTP

Geachte mevrouw Schouten,

De Autoriteit Financiële Markten (**AFM**) maakt graag gebruik van de mogelijkheid om te reageren op de openbare consultatie van het Besluit toekomst pensioenen (**het besluit**), waarin regels ter uitvoering van de wijziging van de Pensioenwet (**Pw**) zijn opgenomen (**het wetsvoorstel**).¹

Allereerst merkt de AFM op dat het onderhavige besluit een belangrijke volgende stap is in de herziening van het Nederlandse pensioenstelsel, die ertoe zal leiden dat het pensioenstelsel beter aansluit bij de huidige arbeidsmarkt en de situatie op de financiële markten. De AFM ziet dat er waarborgen in het besluit zijn opgenomen die ertoe bijdragen dat het pensioen beter uitlegbaar en transparanter wordt voor de deelnemer, en de pensioenregelingen beter laten aansluiten op de deelnemers. Denk hierbij onder meer aan het risicopreferentieonderzoek onder deelnemers als belangrijke bouwsteen van het collectieve beleggingsbeleid, de verplichting voor uitvoerders om voorafgaand aan de omzetting van de pensioenen een communicatieplan op de website te plaatsen en de wettelijke normen op het gebied van keuzebegeleiding en klachtenprocedures. Deze waarborgen zijn des te belangrijker nu in het de Pensioenwet geen algemene zorgplicht is opgenomen.

De AFM heeft als adviserend lid deelgenomen aan de stuurgroep uitwerking pensioenakkoord en heeft in die hoedanigheid haar expertise ingezet om bij te dragen aan de herziening van het pensioenstelsel. Omdat de AFM ook haar rol in de maatschappelijke bredere discussie van belang acht, maakt zij eveneens gebruik van de mogelijkheid om een consultatiereactie in te dienen en haar visie op relevante thema's nogmaals voor het voetlicht te brengen.

De AFM ziet dat het onderhavige besluit op verschillende punten nog aanscherping behoeft om ervoor te zorgen dat de deelnemers straks op een begrijpelijke manier worden meegenomen in wat de transitie naar de nieuwe pensioenregeling voor hen betekent. Na ingang van de wetgeving start een van de meest grootscheepse herzieningen van de Nederlandse pensioensector, waar de pensioengelden van ruim 10

---

¹ Waar de AFM Pensioenwet (**Pw**) schrijft, wordt daarmee ook het corresponderende artikel uit de Wet verplichte beroepspensioenregeling (**Wvrb**) bedoeld.

Datum 28 april 2022
Ons kenmerk LaSn-22031718
Pagina 2 van 16

miljoen Nederlandse burgers mee gemoeid zijn. Over het algemeen heeft de deelnemer geen keuze ten aanzien van zijn pensioenuitvoerder, en heeft de deelnemer geen keuze ten aanzien van de pensioenregeling die hij heeft of gaat krijgen. Ook heeft de deelnemer geen individueel bezwaarrecht tegen het invaren van zijn opgebouwde pensioengelden. De deelnemer is echter geen lijdend voorwerp en heeft het recht geïnformeerd te worden over wat de transitie voor hem persoonlijk betekent. Daarnaast heeft de deelnemer het recht op een transparante en uitlegbare nieuwe pensioenregeling die aansluit op zijn verwachtingen en de risico's die de deelnemer kan en wil dragen.

Het is vanuit dit perspectief dat de AFM in deze consultatiereactie de wetgever graag onderstaande aandachtspunten meegeeft. In een tabel in de bijlage heeft de AFM haar aandachtspunten en opmerkingen opgenomen. Wetstechnische punten - die zien op de uitvoerbaarheid van de wetgeving - volgen ook in de toezichttoets die de AFM nog zal uitvoeren op het besluit. In deze consultatiereactie staat de AFM achtereenvolgens stil bij de volgende vier waarborgen die meer aandacht behoeven in het besluit, waarbij per waarborg een korte samenvatting is gegeven:

1. Een uitlegbare transitie naar een nieuw pensioenstelsel

Voor deelnemers moet duidelijk zijn wat de gevolgen van de transitie zijn voor hun pensioen. Daartoe is het noodzakelijk dat het doel van het communicatieplan wordt aangescherpt en dat inhoudelijke eisen worden gesteld aan de informatie die aan deelnemers verstrekt moet worden. Ook moet wettelijk worden vastgelegd op welke momenten deelnemers in ieder geval moeten worden geïnformeerd. Tot slot moeten deelnemers persoonlijk inzicht krijgen in de herverdelingseffecten van de transitie.

2. Uitlegbare pensioenregelingen

In het nieuwe pensioenstelsel komen meer risico's bij de deelnemer te liggen. De AFM vindt het van belang dat deelnemers op transparante en begrijpelijke wijze worden geïnformeerd over onder meer deze risico's. Nu een variabele uitkering de norm wordt, vindt de AFM het van belang dat deelnemers weten wat zij kunnen verwachten, onder meer door inzicht te krijgen in de volatiliteit van de variabele uitkering. Ook moeten deelnemers duidelijker worden geïnformeerd over de jaarlijkse aanpassing van de uitkering en dient de jaarlijkse informatie over de solidariteits- en risicoreserve nader ingevuld te worden.

3. Aansluiting pensioenregelingen bij verwachtingen en behoeften deelnemers

De AFM vindt het belangrijk dat aandacht uitgaat naar de aansluiting van de regeling bij de deelnemerspopulatie. Door middel van de opdrachtbevestiging onderbouwen pensioenfondsen hoe de pensioenregeling past bij de deelnemers. Daarmee wordt de uitlegbaarheid van de regeling en de wijze waarop deze aansluit bij de deelnemers een expliciet en onderdeel van het besluitvormingsproces. Hiernaast ziet de AFM ook het risicopreferentieonderzoek als informatiebron voor het vaststellen van de risicohouding als belangrijk onderdeel van het nieuwe pensioenstelsel. De AFM erkent de noodzaak van deze nadere invulling en geeft de wetgever nog een aantal praktische aandachtspunten mee.

Datum 28 april 2022
Ons kenmerk LaSn-22031718
Pagina 3 van 16

4. Rechtsbescherming van deelnemers tijdens en na de transitie naar het nieuwe stelsel

Het feit dat de klachtenprocedure en externe geschilbeslechting expliciet worden opgenomen in de Pensioenwet ziet de AFM als een belangrijke stap voor de rechtsbescherming van de deelnemer. De AFM vindt het echter onwenselijk dat het externe geschilleninstituut in beginsel slechts een tijdelijk karakter heeft. Ook na de transitie is het van belang dat deelnemers naar een onafhankelijke, buitengerechtelijke instantie kunnen stappen.

1. Waarborgen uitlegbare transitie naar het nieuwe pensioenstelsel

Een essentiële voorwaarde voor een uitlegbare transitie naar een nieuw pensioenstelsel is dat voor deelnemers duidelijk is wat de gevolgen van de transitie en het invaren zijn voor hun pensioengelden. Gezien de impact van de transitie en de keuzes die daarin worden gemaakt, is het van belang dat de informatie die de deelnemer ontvangt zo persoonlijk en concreet mogelijk is en tijdig wordt verstrekt. Ook is het van belang dat pensioenbestuurders hun keuzes kunnen verantwoorden.

Dit sluit aan bij het advies van de Raad van State van 16 februari 2022, waarin staat: *“Even zo belangrijk is dat aan de betrokkenen [...] duidelijk wordt gemaakt waarom de keuzes evenwichtig zijn en dat groepen betrokkenen niet onevenredig door die keuzes worden geraakt. [...] Dit alles stelt hoge eisen aan de wijze waarop sociale partners en pensioenuitvoerders zullen communiceren met de betrokkenen over deze stelselwijziging.”*² Ook de wetgever onderstreept in de Nota van Toelichting bij het besluit (p. 61) het belang van deelnemercommunicatie, door op te merken dat aan deelnemers tijdig de voorgeschreven, gepersonaliseerde informatie verschaft moet worden, zodat de deelnemer inzicht heeft in de gevolgen van de transitie voor de pensioenuitkeringen en voor het onderliggende vermogen dat is gereserveerd voor de uitkering.

De AFM is van mening dat met de informatieverplichtingen die nu zijn opgenomen in het besluit, onvoldoende tegemoet wordt gekomen aan de doelen van de individuele transitie-informatie. Hieronder gaat de AFM in op de communicatieplannen die pensioenuitvoerders moeten opstellen, het ontbreken van wettelijke verplichte communicatiemomenten tijdens de transitie en het ontbreken van inzicht in de effecten van herverdeling voor deelnemers.

1a. Nadere wettelijke normen communicatieplannen vereist voor uitvoerbaarheid toezicht (artikel 46a BuPw)

De AFM vindt het belangrijk dat pensioenuitvoerders voorafgaand aan de omzetting van de pensioenen nadenken over de wijze waarop zij deelnemers gaan informeren over deze impactvolle verandering. Om deze reden is het belangrijk dat in de wet is opgenomen dat pensioenuitvoerders een communicatieplan dienen aan te leveren bij de AFM.

---

² Raad van State, No. W12.21.0366/III, 's-Gravenhage, 16 februari 2022.

Datum 28 april 2022
Ons kenmerk LaSn-22031718
Pagina 4 van 16

Het doel van het communicatieplan moet worden aangescherpt

De AFM merkt op dat het doel van het communicatieplan als volgt is geformuleerd door de wetgever: “*het behoud van het vertrouwen dat het opgebouwde ouderdomspensioen [...] als zodanig behouden blijft. De informatie moet verder zorgen voor realistische verwachtingen omtrent de hoogte van het pensioen*”. Hoewel behoud van vertrouwen belangrijk is, beschrijft dit doel effecten bij deelnemers en dat strookt niet met de ratio achter het communicatieplan. Het doel van het communicatieplan zou moeten zijn dat uitvoerders zorgvuldig overwegen en vastleggen hoe zij deelnemers informeren over de persoonlijke gevolgen van de aanpassing van de pensioenregelingen en, voor zover van toepassing, de omzetting van opgebouwde pensioenaanspraken en -rechten. De ratio achter het communicatieplan voor pensioenuitvoerders is immers dat zij onderbouwd en planmatig te werk gaan op het gebied van deelnemerscommunicatie tijdens de transitie. Dit zal uiteindelijk moeten leiden tot realistische verwachtingen bij deelnemers. Tot slot merkt de AFM op dat het ‘behoud van vertrouwen dat het opgebouwde ouderdomspensioen als zodanig behouden blijft’ niet enkel het resultaat kan zijn van communicatie, het is immers onlosmakelijk verbonden met de besluitvorming.

Nadere invulling van inhoudelijke vereisten aan het communicatieplan benodigd

De AFM merkt op dat in het voorgestelde artikel 150j, tweede lid, Pw een aantal onderwerpen is benoemd dat in ieder geval onderdeel moet zijn van het communicatieplan. De AFM ziet het als een belangrijke stap voor de bescherming van de deelnemer dat in het gewijzigde wetsvoorstel expliciet verduidelijkt is dat de bedoelde informatie verstrekt, en niet slechts beschikbaar gesteld, moet worden. Eveneens vindt de AFM het van belang dat ook is opgenomen dat het verloop van de uitkering na pensioendatum in scenario’s inzichtelijk wordt gemaakt. Op deze manier kan de deelnemer een realistische verwachting krijgen van de mogelijke fluctuaties van zijn uitkering. Het feit dat uitkeringen variabel worden is immers een impactvolle wijziging in het pensioenstelsel.

Met de voorgestelde uitwerking in artikel 46a Besluit uitvoering Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling (**BuPw**) wordt echter slechts beperkte nadere invulling gegeven aan de inhoudelijke vereisten aan het communicatieplan. Deze beperkte nadere invulling doet af aan de uitvoerbaarheid van het toezicht op de communicatieplannen. Pensioenuitvoerders en toezichthouder moeten immers weten waar ze aan toe zijn en welke vereisten gesteld worden aan de inhoud van de communicatieplannen.

De AFM wijst de wetgever erop dat het bijdraagt aan de rechtszekerheid van pensioenuitvoerders dat de relevante onderdelen uit het communicatieplan concreter omschreven worden, dan nu het geval is. Het besluit regelt nu regelt bijvoorbeeld dat in het communicatieplan wordt opgenomen dat bij het informeren ‘de persoonsgegevens van de deelnemer, de naam en contactgegevens van de pensioenuitvoerder en de peildatum waarop de informatie betrekking heeft’ wordt opgenomen. De AFM acht deze onderdelen onvoldoende concreet om bij te kunnen dragen aan het inzichtelijk maken van de gevolgen van de transitie. Een concretere wettelijke invulling van het communicatieplan is noodzakelijk voor zowel het efficiënt kunnen opstellen van het communicatieplan door de pensioenuitvoerders, als voor de mogelijkheid voor de

Datum 28 april 2022
Ons kenmerk LaSn-22031718
Pagina 5 van 16

AFM om adequaat toezicht uit te kunnen voeren. De AFM verzoekt de wetgever daarom met klem de aanvullende inhoudelijke vereisten aan het communicatieplan in het besluit op te nemen:

- Wat de gedefinieerde doelgroepen zijn en waarom;
- Op welke wijze informatie wordt verstrekt over (de gevolgen van) belangrijke aspecten van de omzetting van de pensioenregeling, waaronder in ieder geval, op bondige wijze:
  - o Een uitleg waarom de transitie plaatsvindt;
  - o Een uitleg wat voor de deelnemer verandert en wat hetzelfde blijft;
  - o Wat de impact op verschillende risicodekkingen is, en;
  - o Wat de afspraken over invaren zijn;
  - o Welke herverdelingseffecten er zijn voor de verschillende doelgroepen en hoe daarover wordt gecommuniceerd;
- Op welke wijze de pensioenuitvoerder in haar communicatie, net als bij de complete besluitvorming in het transitieplan, rekening houdt met de ontwikkelingen in de periode tussen het implementatieplan en de transitie; en
- Op welke wijze de pensioenuitvoerder bij de eigen deelnemerspopulatie voorafgaand aan de informatieverstrekking meet of deze effectief is voor de doelgroep en op welke wijze dit achteraf wordt geëvalueerd.

1b. Wettelijke verplichte informatiemomenten tijdens de transitie ontbreken in de wetgeving (voorgesteld nieuw artikel na 46a BuPw)

Het is van belang dat deelnemers tijdig informatie ontvangen over de gevolgen van de stelselwijziging voor hun pensioen. Daarmee bedoelt de AFM dat deelnemers worden meegenomen in het proces, en dus niet pas geïnformeerd worden als de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel daadwerkelijk plaats gaat vinden. De AFM herhaalt daarom haar uitdrukkelijke oproep dat in het besluit wettelijk vereist wordt dat deelnemers persoonlijk geïnformeerd worden op het moment dat het implementatieplan is goedgekeurd en nogmaals op het moment dat de wijziging van de regeling wordt doorgevoerd.

Het is voor het vertrouwen van deelnemers en een transparante transitie nodig dat zij worden geïnformeerd op het moment dat door de sociale partners in samenwerking met de pensioenuitvoerder is gekozen voor de nieuwe pensioenregeling. Op dat moment behoren deelnemers volgens de AFM meegenomen te worden in hoe de regeling eruit komt te zien en wat dit in algemene zin voor hen betekent. Daarbij zal aangegeven moeten worden dat de meer individuele gevolgen bekend zullen worden op het moment van daadwerkelijke overgang. Op het moment dat dit wettelijke communicatiemoment niet wordt opgenomen, kan het voorkomen dat een deelnemer pas op het moment van daadwerkelijke overgang van de regeling begin 2027 geïnformeerd wordt over hoe de regeling eruit komt te zien, wat tot gevolg heeft dat het handelingsperspectief ten aanzien van bijvoorbeeld wijzigingen in risicodekkingen (zoals partnerpensioen) effectief aan de deelnemer is ontnomen. Concreet verzoekt de AFM de wetgever een wettelijk verplicht communicatiemoment op te nemen in het besluit op het moment dat de keuze voor een regeling is gemaakt. Dit zal in de regel zijn na indiening van het implementatieplan bij De Nederlandsche Bank.

Datum	28 april 2022
Ons kenmerk	LaSn-22031718
Pagina	6 van 16

1c. Deelnemers moeten persoonlijk inzicht krijgen in herverdelingseffecten (artikel 46b BuPw)

In de transitie naar het nieuwe stelsel zal een bepaalde mate van herverdeling plaatsvinden. De wijziging van de pensioenregeling, de toedeling van het collectieve vermogen naar persoonlijke pensioenvermogens en eventuele compensatie van deelnemers voor het afschaffen van de doorsneesystematiek pakken niet voor iedereen op gelijke wijze uit. De AFM vindt het van belang dat deelnemers tijdens de transitie tijdig en op eenvoudige wijze persoonlijk inzicht kunnen krijgen in de mate van herverdeling die heeft plaatsgevonden, omdat bij herverdeling een beroep wordt gedaan op onderlinge solidariteit. Een beroep dat door sociale partners en beleidsbepalers bij de pensioenuitvoerder acceptabel wordt geacht, dient uitgelegd te worden aan de deelnemer, om te borgen dat dat ook daadwerkelijk acceptabel was. Dat komt het vertrouwen in een eerlijk verlopen transitie ten goede. Dit is in lijn met het advies van de Raad van State, waarin staat: *“Voor het vertrouwen in een eerlijke en evenwichtige transitie is nodig dat inzicht wordt gegeven in de (her)verdelingseffecten van de transitie als geheel”*.

In artikel 46e, achtste lid, BuPw staat dat transitie-effecten worden berekend per leeftijdscohort in hele geboortejaren. Deze effecten worden op basis van artikel 46b, tweede lid, sub g BuPw gedeeld met de fondsorganen en zullen uiteindelijk via het transitieplan, dat op de website van de pensioenuitvoerder moet worden geplaatst, voor de deelnemer inzichtelijk zijn. Op deze wijze wordt de deelnemer slechts passief geïnformeerd over een technische maatstaf op een algemene informatiedrager. De AFM is net als de Raad van State van mening dat het voor het vertrouwen in het pensioenstelsel nodig is dat inzicht wordt geboden in de herverdelingseffecten van de transitie als geheel. Daarom herhaalt de AFM de in haar consultatiereactie op het wetsvoorstel geuite wens om te verplichten de deelnemer persoonlijk te informeren door middel van ten minste een kwalitatieve toelichting op het herverdelingseffect van het cohort waar de deelnemer toe behoort, zodat zij in een oogopslag kunnen zien of zij er door de gehele transitie naar verwachting op voor- of achteruitgaan. Deze informatie zou wat de AFM betreft gedeeld moeten worden op het in de vorige paragraaf gedefinieerde communicatiemoment direct na indiening van het implementatieplan.

2. Waarborgen uitlegbare pensioenregelingen in het nieuwe stelsel

Risico's worden in het nieuwe stelsel directer bij deelnemers belegd. Juist omdat het (beleggings)risico directer bij de deelnemer komt te liggen, verwacht de AFM dat deze dan ook op transparante en begrijpelijke wijze tijdig wordt geïnformeerd over verwachtingen, risico's en de totstandkoming van het voor pensioen gereserveerde vermogen. Het valt de AFM op dat de uitwerking van de informatieverplichtingen in het besluit en de Nota van toelichting in algemene zin beperkt is. Het baart de AFM zorgen dat er geen doorlopende verplichting bestaat om deelnemers inzicht te bieden in de volatiliteit van de uitkeringsfase bij een variabel product. Ook pleit de AFM voor meer transparantie over de totstandkoming van de uitkering en voldoende waarborgen bij het keuzemoment na het invaren van bestaande rechten naar de flexibele premieregelingen.

Datum 28 april 2022
Ons kenmerk LaSn-22031718
Pagina 7 van 16

2a. Inzicht in volatiliteit van de variabele uitkering moet worden verduidelijkt (artikel 3a BuPw (nieuw))

Het nieuwe stelsel leidt ertoe dat pensioenuitkomsten meer fluctueren, zowel bij de flexibele als de solidaire premiereregelingen. De AFM benadrukt dat het van belang is om voorzienbare teleurstellingen te voorkomen door deelnemers te wijzen op het risico van een fluctuerende uitkering. Wanneer deelnemers dit risico begrijpen en bij de verwezenlijking hiervan tijdig hierover worden geïnformeerd, hebben ze de kans om daar (zo nodig) tijdig naar te handelen.

Het is om deze reden volgens de AFM niet juist dat in het besluit is opgenomen dat deelnemers alleen geïnformeerd dienen te worden over de volatiliteit van de uitkering op het moment dat zij een voorlopige of definitieve keuze moeten maken. Ook deelnemers in een solidaire premieovereenkomst hebben te maken met variabele uitkeringen, sterker nog: zij hebben geen keuze. Er dient niet enkel geïnformeerd te worden over volatiliteit wanneer deelnemers een keuze hebben voor een vaste of variabele uitkering. Juist wanneer deelnemers geen keuze hebben, dienen zij hierover op de hoogte te worden gebracht, zodat zij een realistisch beeld krijgen van hun verwachte pensioen en eventueel nog aanpassingen in de persoonlijke financiële situatie kunnen doorvoeren.

De AFM meent daarom dat het voor een beter begrip over de mogelijke schommelingen in de uitkeringsfase van belang is om ook doorlopend op het periodieke pensioenoverzicht, naast een indicatie van de hoogte van de periodieke uitkering op pensioendatum in drie scenario's, inzicht te bieden in de volatiliteit van de uitkering na ingangsdatum van het pensioen. Daarmee wordt het voor de deelnemer duidelijk dat het verloop van de uitkering over een periode van tijd ook binnen één scenario geen gestage lijn betreft, maar evengoed kan fluctueren. De AFM verzoekt de wetgever daarom in artikel 3a van het besluit te verduidelijken dat op het periodiek pensioenoverzicht, en op elk document waarin door middel van scenario's het verloop van de variabele uitkering wordt getoond, inzicht wordt gegeven in de mogelijke volatiliteit van de variabele uitkering.

Hierop aansluitend is de AFM van mening dat het, in lijn met de vereisten in artikel 7c lid 2 BuPw voor de flexibele premiereregeling, ook bij de solidaire premiereregeling duidelijk moet worden gemaakt wanneer een spreidingsperiode van meer dan vijf jaar wordt toegepast. De wetgever geeft in de Memorie van Toelichting aan: *“Een potentieel risico van spreiding van resultaten in de uitkeringsfase is namelijk dat de uitkering bezien over een langere periode juist sterk kan dalen/stijgen, ondanks dat de volatiliteit op korte termijn kleiner wordt.”* Ook hier geldt dat deelnemers aan solidaire premiereregeling evenveel recht hebben op deze informatie als deelnemers aan de flexibele premiereregeling. Het feit dat er niet gekozen kan worden voor een uitkering, doet hier niets aan af.

2b. Extra aandacht nodig voor het keuzemoment na het invaren van bestaande rechten naar de flexibele premiereregelingen (artikel 150I Pw en. artikel 63b Pw jo. 14d, derde lid, BuPw (nieuw))

De Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel geeft aan dat, als pensioenuitvoerders ervoor kiezen om de bestaande pensioenrechten in te varen naar de flexibele premiereregeling, alle pensioengerechtigden

Datum	28 april 2022
Ons kenmerk	LaSn-22031718
Pagina	8 van 16

tijdig de keuze moet worden voorgelegd tussen een vaste en een variabele uitkering, waarbij wordt aangesloten bij de vereisten uit artikel 63b Pw. Onder verwijzing naar haar toezichttoets bij het wetsvoorstel onderstreept de AFM nogmaals het belang dat gepensioneerden deze keuze tijdig voorgelegd krijgen. Dit stelt gepensioneerden in staat bij verschillende pensioenuitvoerders offertes op te vragen en een keuze te maken. Hierbij zijn uiteraard ook de vereisten van keuzebegeleiding van overeenkomstige toepassing.

Het invaren van bestaande pensioenrechten naar de flexibele premiereregeling kan ook implicaties hebben voor het tijdstip van het uitvragen van het voorlopig keuzemoment. Pensioenuitvoerders vragen naar de voorlopige keuze voor een vastgestelde of variabele uitkering op het moment dat dat voor de beleggingen relevant is. Dat is bij de meeste pensioenuitvoerders tien tot vijftien jaar voor de pensioendatum. Het is mogelijk dat deelnemers door de transitie een voorlopige keuze moeten maken op een moment dat later in tijd ligt dan 'het moment dat voor de beleggingen relevant is', wat mogelijk negatieve effecten kan hebben op de toepasselijke lifecycle. De AFM vraagt de wetgever in de toelichting toe te voegen dat pensioenuitvoerders rekening houden met dit gesignaleerde risico.

2c. Deelnemers moeten duidelijker geïnformeerd worden over de jaarlijkse aanpassing van de uitkering (artikel 7b BuPw)

Uitkeringsgerechtigden met een variabele uitkering ontvangen jaarlijks informatie over de uitkering van het afgelopen jaar, en de uitkering voor het komende jaar (artikel 7b BuPw). De AFM vindt het van belang te communiceren over de hoogte van de uitkering in concrete bedragen, en niet in (bijvoorbeeld) percentuele wijzigingen. Dat maakt een vergelijking tussen de hoogte van het pensioen voor en na de aanpassing van het pensioen eenvoudiger, waardoor uitkeringsgerechtigden beter de gevolgen voor de persoonlijke situatie kunnen inschatten. Uit onderzoek van de AFM blijkt dat dit nog niet altijd goed gaat.³ De AFM vraagt de wetgever dit in het besluit te verduidelijken. Bovendien verdient het aanbeveling dat in het besluit wordt opgenomen dat een pensioenuitvoerder uitlegt hoe de nieuwe uitkering tot stand is gekomen op basis van in ieder geval de ingelegde premie en de behaalde beleggingsresultaten.

2d. Informatie over de solidariteits- en risicodelingsreserve in jaarlijkse opgave moet beter (artikel 5a jo. 9b BuPw)

Ten aanzien van de solidariteits- of risicodelingsreserve wordt in de Nota van toelichting verduidelijkt dat (gewezen) deelnemers via het periodiek pensioenoverzicht kennis kunnen nemen in hoeverre de uitkering of het voor uitkering gereserveerd vermogen verandert als gevolg van een storting in of uitdeling uit de betreffende reserve. Voor actieve deelnemers wordt dit, onder verwijzing naar de informatieverplichting uit artikel 38, eerste lid, onderdeel e, Pw, geregeld in artikel 5a, eerste lid van het besluit. Het valt de AFM op dat gewezen deelnemers, in afwijking van de verduidelijking in de Nota van toelichting, niet onder het bereik van deze bepaling vallen. De AFM adviseert de wetgever in het besluit expliciet te maken dat het

---

³ [Variabele pensioenuitkering sluit onvoldoende aan bij deelnemer | april | AFM.](#)

Datum	28 april 2022
Ons kenmerk	LaSn-22031718
Pagina	9 van 16

effect van onttrekkingen uit de reserve ook periodiek inzichtelijk gemaakt moet worden voor gewezen deelnemers.

Daarnaast is de AFM van mening dat op het openbare gedeelte van de website van de pensioenuitvoerder actueel inzicht moet worden geboden in de stand van de reserves, zodat deze informatie ook toegankelijk is voor toekomstige deelnemers. Publieke inzage leidt ertoe dat zij deze informatie kunnen meewegen bij bijvoorbeeld een besluit over het eventueel maken van bezwaar tegen een collectieve waardeoverdracht na de transitie. De AFM verzoekt de wetgever om een openbaarmakingsverplichting op het publieke gedeelte van de website van de pensioenuitvoerder op te nemen in het besluit.

2e. Informatie op verzoek moet ook gelden bij solidaire premiereregeling (artikel 46 Pw jo. 9 BuPw)

Een deelnemer met een flexibele premieovereenkomst of premie-uitkeringsovereenkomst kan volgens artikel 9, eerste lid, BuPw op verzoek een indicatie krijgen van het te bereiken kapitaal dat hij of zij aan kan wenden voor een periodieke uitkering. De AFM vraagt zich af waarom ervoor gekozen is een onderscheid te maken tussen de verschillende contracten en vindt dat het ook voor deelnemers in een solidaire premiereregeling mogelijk zou moeten zijn om een indicatie van het te bereiken pensioen op te vragen bij de pensioenuitvoerder. Ook hier geldt dat het feit dat deelnemers bij de solidaire premiereregeling geen keuze hebben tussen een vaste of variabele uitkering, dit onderscheid niet rechtvaardigt. Ook deelnemers die zonder daartoe een keuze te kunnen maken een variabele uitkering ontvangen dienen deze informatie te krijgen, omdat zij tevens recht hebben op transparantie. Hierbij merkt de AFM op dat artikel 46 Pw hier momenteel geen goede grondslag voor biedt. De AFM vraagt SZW dit aan te passen.

2f. De AFM houdt toezicht op de juistheid van de scenariobedragen, niet op de rekenmethodiek (artikel 36 BuPw (nieuw))

In het nieuwe pensioenstelsel wordt communicatie aan deelnemers via scenario's (pessimistisch, verwacht en optimistisch) steeds belangrijker. Het is van belang dat de deelnemer ook kan vertrouwen op de juistheid van de getoonde scenariobedragen. Het is om deze reden relevant dat de AFM ook kan toezien op de correctheid van de getoonde scenario's aan deelnemers. Denk hierbij aan de scenario's op mijnpensioenoverzicht.nl, het jaarlijkse pensioenoverzicht of bij de keuze tussen een variabele of een vaste uitkering. Om deze reden juicht de AFM toe dat in artikel 36 BuPw (nieuw) is opgenomen, en in de Nota van toelichting nader toegelicht, dat de AFM toezicht houdt op de informatieverstrekking aan deelnemers, met inbegrip van de berekeningen ten behoeve van de weergave op basis van scenario's. De AFM toetste immers al de informatieverstrekking, maar kon bij foutieve uitkomsten van scenariobedragen geen nadere actie ondernemen.

De Nederlandsche Bank is echter de toezichthouder op de vaststelling van de rekenmethodiek, op basis waarvan de scenariobedragen worden weergegeven. In de toelichting bij het besluit staat nu opgenomen dat de weergave in scenario's geheel onder het toezicht van de AFM valt. De AFM adviseert in de

Datum	28 april 2022
Ons kenmerk	LaSn-22031718
Pagina	10 van 16

toelichting te verhelderen dat de vaststelling van de rekenmethodiek die gehanteerd wordt bij de scenario's onder het toezicht van DNB blijft.

3. Waarborgen aansluiting regeling bij verwachtingen en behoeften deelnemers

De AFM heeft in haar consultatiereactie op het wetsvoorstel aangegeven het belangrijk te vinden dat aandacht uitgaat naar de aansluiting van de regeling bij de deelnemerspopulatie. Dit sluit ook aan bij het advies van de Raad van State van 16 februari, waarin is opgenomen: *“Van belang is dat voldoende draagvlak bestaat voor de besluiten die worden genomen in het kader van de transitie en voor de inrichting van de aan het nieuwe stelsel aangepaste pensioenregelingen. De burgers die het aangaat, dienen daarbij op overtuigende wijze meegenomen te worden.”*

3a. Opdrachtbevestiging: sluitstuk van de onderbouwing dat de regeling past bij deelnemers

Opdrachtbevestiging speelt een belangrijke rol in de onderbouwing van de wijze waarop gekozen regeling aansluit bij de deelnemerspopulatie. Door middel van de opdrachtbevestiging zet het pensioenfonds de vastgestelde risicohouding en de voorgenomen inrichting van de regeling uiteen en onderbouwt deze. In een pensioenstelsel dat volledig zal bestaan uit premiereregelingen, acht de AFM het onverminderd van belang dat de gekozen vormgeving van de regeling als geheel en in al zijn onderdelen aansluit bij de verwachtingen en behoeften van de deelnemerspopulatie én dat deze ook begrijpelijk is voor hen. Op deze manier worden voorzienbare teleurstellingen vermeden en realistische verwachtingen van de verwachte pensioenuitkering gewekt. Het feit dat een pensioenfonds onderbouwt in welke mate de gevolgen van de voorgenomen pensioenregeling passen bij de deelnemers, ziet de AFM als een noodzakelijk sluitstuk van het proces van de opdrachtbevestiging. De uitlegbaarheid van de pensioenregeling en de vraag in hoeverre de regeling past bij de verwachtingen van de deelnemers, wordt hiermee expliciet onderdeel van het besluitvormingsproces. De onderbouwde vastlegging van het iteratieve proces tot aan de opdrachtbevestiging bewerkstelligt dat doorlopend voldoende aandacht is voor het deelnemersbelang.

De AFM acht het van belang om in de toelichting op te nemen dat de onderbouwing van de aansluiting van de pensioenregeling op de deelnemers voldoende diepgang kent, waarbij duidelijk de gemaakte keuzes, de alternatieven en de verhouding tot de deelnemerspopulatie zijn uitgewerkt en toegelicht. In artikel 28d, tweede lid, van het besluit is opgenomen dat het pensioenfonds toelicht welke overwegingen aan de vormgeving van de pensioenregeling ten grondslag liggen. Hierbij moet, onder andere, worden toegelicht wat de effecten van de vormgeving zijn voor verschillende leeftijdscohorten. De AFM merkt op dat er ook andere cohorten dan leeftijdscohorten zijn, en verzoekt de wetgever daarom om in sub b, c en d 'leeftijdscohort' te vervangen door 'cohort'.

3b. De mate waarin deelnemers risico's kunnen en willen dragen is onderdeel van de risicopreferentie

De AFM ziet het risicopreferentieonderzoek als een wezenlijk onderdeel van het nieuwe pensioenstelsel. Omdat de meeste deelnemers in het nieuwe stelsel directer beleggingsrisico gaan dragen is het des te

Datum	28 april 2022
Ons kenmerk	LaSn-22031718
Pagina	11 van 16

belangrijker dat hun risicopreferenties (de mate waarin zij risico's willen en kunnen dragen) de basis vormen van de risicohouding. Als een pensioenuitvoerder geen inzicht heeft in de risicopreferenties van deelnemers is er een grotere kans dat beleidskeuzes afhangen van irrelevante factoren, zoals bijvoorbeeld de gemiddelde leeftijd van het bestuur van het pensioenfonds.⁴

Hierbij onderschrijft de AFM de keuze van de wetgever om op dit thema een open norm te houden. Om de meerwaarde van het onderzoek in de latere fasen van het proces van vaststelling van de risicohouding zo groot mogelijk te maken, is het van belang een goede balans te hebben tussen enerzijds een valide en betrouwbare uitvraag, en anderzijds voldoende ruimte voor pensioenuitvoerders om dit naar beste kunnen in te vullen. Vanuit dat perspectief heeft de AFM een aantal suggesties, die op sommige onderdelen pensioenuitvoerders juist ook vrijer laten dan nu in het besluit is verwoord. Het belangrijkste punt, de timing van de inventarisatie van risicodraagvlak in het proces, is onderstaand opgenomen. De overige verzoeken zijn opgenomen in de bijlage.

Risicopreferentie is risicotolerantie én risicodraagvlak

In het besluit is, in tegenstelling tot de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel, het inventariseren van het risicodraagvlak (het *kunnen* dragen van risico's) expliciet buiten het risicopreferentieonderzoek geplaatst.⁵ Met de gekozen bewoording kan informatie over het risicodraagvlak slechts als input dienen voor het onderzoek naar de risicotolerantie, terwijl het onderzoek zelf in de praktijk ook waardevolle informatie kan opleveren over individuele risicodraagvlakken. Voor een goede beoordeling van de uitkomsten en de betrouwbaarheid van het uitgevoerde onderzoek is het dan ook nodig dat het onderzoek, dat meer kan omvatten dan een vragenlijst onder deelnemers, een volledig beeld omvat van de mate waarin deelnemers risico's willen en kunnen dragen, inclusief de onderlinge verschillen. Dit volledige beeld ontbreekt wanneer alleen de risicotolerantie wordt onderzocht. De AFM verzoekt de wetgever dan ook om de reikwijdte van het onderzoek in lijn te brengen met de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel.

3c. Opheffen leenrestrictie (artikel 1d BuPw nieuw)

In artikel 1d BuPw wordt ingegaan op de mogelijkheid tot het opheffen van de leenrestrictie voor bepaalde leeftijdscohorten, het onderbouwen waarom dit in het belang van deelnemers is, en op welke wijze negatieve pensioenvermogens worden voorkomen als deze zich zouden voordoen. Dit artikel beperkt zich niet slechts tot de solidaire premieovereenkomst, en lijkt daarmee van toepassing op alle typen pensioencontracten. De AFM adviseert de wetgever te verduidelijken dat het opheffen van de leenrestrictie enkel mogelijk is in het geval van de solidaire premieovereenkomst. Het voorkomen van negatieve pensioenvermogens betekent een beroep op onderlinge solidariteit en tevens ex-ante herverdeling, wat niet in de aard van de flexibele premieovereenkomst en de premie-uitkeringsovereenkomst past.

---

⁴ [The Impact of Trustees' Age and Representation on Strategic Asset Allocations by Rob Bauer, Rien Bogman, Matteo Bonetti, Dirk Broeders :: SSRN.](#)

⁵ Voorgesteld artikel 14v BuPw.

Datum 28 april 2022
Ons kenmerk LaSn-22031718
Pagina 12 van 16

4. Rechtsbescherming deelnemers dient ook na de transitieperiode te worden gewaarborgd (artikel 48c Pw)

De AFM ziet het als een zeer belangrijke stap in de bescherming van de deelnemer dat in de nieuwste versie van het wetsvoorstel de verplichte interne klachtenprocedure (48b Pw) en de aansluiting bij een externe geschilleninstantie (48c Pw) zijn toegevoegd. Het feit dat de interne, met waarborgen omgeven, klachtenprocedure nu voor alle pensioenuitvoerders op gelijke wijze wordt verankerd in het wetsvoorstel versterkt de mate van rechtsbescherming die een deelnemer heeft richting de pensioenuitvoerder. Uit onderzoek van de AFM blijkt immers dat deelnemers drempels ervaren bij het indienen van een klacht bij hun pensioenfonds.⁶ De AFM meent dat het aanbeveling verdient dat het Kifid de rol van de externe geschilleninstantie op zich zal nemen. Kifid heeft veel ervaring met geschilbeslechting van pensioenklachten. Bovendien is het in het belang van een deelnemer dat sprake is van één loket voor geschilbeslechting, in plaats van een aparte instantie afhankelijk van de uitvoerder waar pensioen wordt opgebouwd. Dit bevordert gelijke bescherming van deelnemers. Ook wordt met deze aanpassingen in de Pensioenwet tegemoetgekomen aan het advies van de Raad voor de Rechtspraak dat de rechtsbescherming nadere uitwerking behoeft.⁷

Geschilleninstantie verdient permanent karakter

De AFM vindt het echter onwenselijk dat de aansluiting bij een externe geschilleninstantie door pensioenfondsen een tijdelijk karakter kent en adviseert de wetgever artikel 48c Pw hierop aan te passen. De AFM ziet vanuit het belang van de deelnemer geen rechtvaardiging dat de geschilleninstantie slechts een tijdelijk karakter heeft. Uit het voornoemde onderzoek van de AFM blijkt dat de aansluiting bij een externe geschilleninstantie een noodzakelijke randvoorwaarde voor deelnemersbescherming is, die losstaat van de pensioentransitie. Uit eerder onderzoek van de AFM, alsmede recente berichten in de media, volgt namelijk dat op dit moment al fouten worden gemaakt in de informatie die aan deelnemers wordt verstrekt.⁸ Het is van belang dat deelnemers die zien of vermoeden dat een fout is gemaakt in bijvoorbeeld de berekening van de pensioenhoogte, niet alleen die zorgen bij de hun pensioenuitvoerder kunnen melden, maar dat zij ook de mogelijkheid hebben naar een onafhankelijke, buitengerechtelijke instantie kunnen stappen om een bindende uitspraak te krijgen. Dit staat los van de pensioentransitie. De AFM vraagt de wetgever om deze reden met nadruk om artikel 48c lid 3 Pw, dat zegt dat deze regelgeving vervalt per 1 januari 2028, te schrappen.

Tot slot adviseert de AFM de wetgever om in artikel 151, tweede lid, Pw te verduidelijken dat toezicht op de klachtenprocedure ook onderdeel is van het gedragstoezicht.

---

⁶ [Indienen klachten bij pensioenfondsen moet eenvoudiger | maart | AFM.](#)

⁷ Raad voor de rechtspraak, kenmerk UIT12791 STRA/CF, 28 oktober 2021.

⁸ [Correcte pensioenadministratie geen garantie voor correcte deelnemerscommunicatie | februari | AFM.](#)

Datum	28 april 2022
Ons kenmerk	LaSn-22031718
Pagina	13 van 16

Afsluitend

De uitwerking van het Besluit toekomst pensioenen is, in navolging van het ingediende wetsvoorstel, een belangrijke volgende stap op weg naar een toekomstbestendig pensioenstelsel. De AFM prijst de voortgang die uw ministerie op dit complexe onderwerp heeft geboekt en hoopt met deze consultatiereactie een constructieve bijdrage te leveren aan het vervolg van dit proces. Indien gewenst is de AFM uiteraard bereid tot het geven van een nadere toelichting op deze brief.

In de nog door haar uit te voeren toezichttoets zal de AFM ook aandacht besteden aan de uitvoeringsaspecten van het toezicht op de naleving van het besluit en de impact daarvan op haar werkwijze en organisatie.

Hoogachtend,
Autoriteit Financiële Markten

L.B.J. van Geest
Voorzitter

drs. J.R. Heuvelman MSc
Bestuurslid

Datum 28 april 2022
 Ons kenmerk LaSn-22031718
 Pagina 14 van 16

Bijlage: gewenste wetsaanpassingen

De AFM ziet nog een aantal onvolledigheden in een aantal nieuwe of aangepaste artikelen. In onderstaande tabel neemt de AFM hiervan een overzicht op. Ook bevat de tabel een overzicht van de inhoudelijke verzoeken die de AFM in haar consultatiereactie aan de wetgever heeft gedaan. In haar toezichttoets komt de AFM hier waar nodig inhoudelijk op terug.

Artikel	Benodigde aanpassingen
1 Besluit experimenten pensioenregeling voor zelfstandigen	Lijfrentebeleggingsrekeningen vallen in de voorgestelde tekst niet onder de definitie van een derdepijlerpensioenproduct. Dit zou wel het geval moeten zijn.
1d BuPw	Verduidelijken in het besluit dat het opheffen van de leenrestrictie enkel mogelijk is in het geval van de solidaire premieovereenkomst.
3a BuPw	Op het periodiek pensioenoverzicht moet ook inzicht gegeven worden in de volatiliteit.
5a BuPw	Informatie over solidariteits- en risicodelingsreserve ontbreekt voor gewezen deelnemers (art. 40 Pw).
7b BuPw	Verduidelijken in de toelichting: <ul style="list-style-type: none"> - de hoogte van de oude en de nieuwe uitkering, in concrete bedragen weergeven; en - de pensioenuitvoerder moet toelichten hoe de nieuwe uitkering tot stand is gekomen.
7c, tweede lid, BuPw	Ook bij een solidaire premiereregeling moet duidelijk worden gemaakt dat een spreidingsperiode wordt toegepast.
9b BuPw	Op het publieke gedeelte van de website van de pensioenuitvoerder moet inzicht worden geboden in de stand van de solidariteits- of risicodelingsreserve.
14t of 14v BuPw	In het besluit opnemen dat de pensioenuitvoerder verplicht wordt voorafgaand aan het uitvoeren van het onderzoek vast te leggen hoe de risicopreferenties zullen worden ingewonnen, onder welke omstandigheden onderzoeksbevindingen niet of minder zullen worden meegewogen en op welke manier de verschillende elementen (onderzoeksuitkomsten, wetenschappelijke inzichten en deelnemerskenmerken) zullen bijdragen aan de risicohouding.
14v BuPw	<ul style="list-style-type: none"> - Benoem in het eerste lid, in lijn met de Memorie van Toelichting, het kunnen dragen van risico's expliciet als onderdeel van het risicopreferentieonderzoek. - In het tweede lid kan vervallen: <i>'en geeft in de uitvraag een realistisch beeld van de hoogte van de te verwachte pensioenuitkering en de te verwachten zekerheid van de</i>

Datum 28 april 2022
 Ons kenmerk LaSn-22031718
 Pagina 15 van 16

	<p><i>pensioenuitkering. Hiervoor wordt een realistische inschatting van de hoogte van de pensioenpremie gebruikt'</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Verzoek om de in het vijfde lid genoemde criteria aan het risicopreferentieonderzoek in de toelichting nader te verduidelijken en om aan de opsomming van criteria toe te voegen dat: het onderzoek goed uitvoerbaar moet zijn voor deelnemers door complexiteit te beperken, en; dat respondenten die de uitvraag niet goed begrijpen kunnen worden geïdentificeerd zodat hier in de verwerking van de resultaten rekening mee gehouden kan worden.
28d, eerste lid, BuPw	Deze bepaling gaat over informatieverplichtingen die gelden bij de opdrachtbevestiging en 'bij elke ingrijpende wijziging'. De wettelijke grondslag voor deze bepaling, artikel 102a, vierde lid WTP, zou verruimd moeten worden zodat deze voldoende grondslag biedt om ook ingrijpende wijzigingen die plaatsvinden buiten de opdrachtbevestiging daaronder kunnen vallen.
28d BuPw	Verander het woord 'fonds' in 'pensioenfonds' of 'bestuur van het pensioenfonds' (conform artikel 102a Pw).
28d, tweede lid, BuPw	In sub b, c en d, wordt gesproken over 'leeftijdscohort'. Er zijn echter ook andere cohorten dan leeftijd. Verzoek om 'leeftijdscohort' te vervangen door 'cohort'.
36 BuPw	<ul style="list-style-type: none"> - Toevoegen: AFM houdt toezicht op artikel 150c Pw en 150i Pw, voor zover het ziet op het communicatieplan - Artikel 36, tweede lid, BuPw verwijst naar artikel 214h van de Wet verplichte beroepspensioenregeling. In de WTP is deze bepaling echter niet terug te vinden. - Verduidelijk in de toelichting dat de AFM toezichthouder is op weergegeven scenariobedragen, en dat DNB de toezichthouder is op de rekenmethodiek. - Verduidelijk dat de AFM de aangewezen toezichthouder is op additionele informatievereisten uit de experimenteerbepaling van artikel 150a Pw.
46a BuPw	<ul style="list-style-type: none"> - Aanvullende inhoudelijke vereisten met betrekking tot het communicatieplan en de doelstelling opnemen. - Opnemen van een verplicht communicatiemoment op het moment dat het implementatieplan is ingediend bij DNB, én dat op dat moment persoonlijk gecommuniceerd moet worden over herverdelingseffecten. - Opnemen dat de AFM toezichthouderregelingen kan stellen die zien op inhoudelijke vereisten aan het communicatieplan.

Datum 28 april 2022
 Ons kenmerk LaSn-22031718
 Pagina 16 van 16

48c, derde lid, Pw	Verzoek om de externe geschillencommissie geen tijdelijk – voor de duur van de transitie –, maar een permanent karakter te geven.
51a, eerste en tweede lid, BuPw	In dit artikel is voor artikel 150a, 150c en 150i Pw geen boetecategorie vastgesteld. Verzoek om dit aan te passen. Hetzelfde geldt voor het tweede lid van artikel 51a BuPw, ten aanzien van de Wvb.
51a, vierde lid, BuPw	Dit artikel is niet opgenomen in het Besluit Toekomst pensioenen, waardoor aan gewijzigde of nieuwe artikelen uit het BuPw geen (gewijzigde) boetecategorieën vastgesteld. De AFM verzoekt de wetgever dit te corrigeren.
Hoofdstuk 9b. Transitie (in Besluit toekomst pensioenen)	Hierin staat dat het gaat om bepalingen ter uitvoering van hoofdstuk 6b.2 van de Pensioenwet en hoofdstuk 5a van de Wet verplichte beroepspensioenregeling. Het in paragraaf 9b.4 opgenomen artikel 46a is echter een uitwerking van het in hoofdstuk 6b.4 opgenomen artikel 150j.
46 Pw	In dit artikel is niet opgenomen dat informatie op verzoek ook voor de solidaire premieregeling geldt.
150c, tweede lid, sub b Pw	Toevoegen: “Het implementatieplan <i>met inbegrip van het communicatieplan</i> ”. Vergelijk met 150c, eerste lid, sub a Pw.
151 Pw	Verduidelijken dat het toezicht op de klachtenprocedure onderdeel is van het gedragstoezicht.
176 Pw	Toevoegen: 150c Pw, voor zover het ziet op het communicatieplan.